

УДК 007 : 304 : 001

ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ЛІНИ КОСТЕНКО: КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

Андріана Кузьмич

Львівський національний університет імені Івана Франка,
бул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua

Обґрунтовано виникнення в українській суспільній та літературній площинах терміна “людиноцентризм”; окреслено його як комунікативне явище та спроектовано на поетичні тексти доби шістдесятництва, зокрема Ліни Костенко.

Ключові слова: суспільна цінність, людиноцентризм, шістдесятництво, комунікація.

Постановка проблеми. Зважаючи на сучасні суспільно-інформаційні трансформації, у результаті яких людина дедалі рідше окреслюється сьогоденною цінністю, натомість важливими є події миттєвого значення, вирізняється актуальністю проблема людини в контексті нинішнього суспільного прогресу. Сучасна цивілізація потребує нового концептуального напрямку розвитку, в якому б людина посідала чільне місце. Антропоцентризм, гуманізм, персоналізм — суспільно-філософські концепції людини, її цінності, які домінували у різні часи. Ці теорії людини та її меж здебільшого виникали внаслідок попереднього нехтування особистістю як цінністю. Схожа ситуація спостерігається і на початку ХХІ століття. Концепцію актуалізації значущості людини в умовах сьогодення охоплює новітнє явище — людиноцентризм.

Стан дослідження. В Україні дослідником, який науково обґрунтував феномен людиноцентризму, є представник київської філософської антропологічної школи В. Кремень. На його думку, людиноцентричність нової парадигми суспільного розвитку — необхідність, зумовлена сучасними проблемами людства, які полягають у тому, що людина втрачає свою виняткову цінність в умовах інформаційно перевантаженого життєвого простору. Нині дедалі частіше йдеться про “постлюдину”, а інколи й про “протолюдину”. Це вимагає створення нових концептуальних підходів. Таким підходом є філософія людиноцентризму [6, с. 12].

Поняття “постлюдина” виникло внаслідок мегашвидкого розвитку новітніх інформаційно-технологічних процесів і означає гіпотетичний образ майбутньої людини, яка відмовилася від звичного людського вигляду в результаті впровадження передових технологій [1]. Термін “протолюдина” охоплює деякі критерії поняття постлюдини, проте більшою мірою перетинається з сучасною людинознавчою теорією і характеризує людину основною рушійною силою

трансформаційних перетворень міжнародної системи в епоху глобалізації [3, с. 51].

Але, незважаючи на те, що людиноцентризм — поняття, науково осмилене на початку ХХІ століття, його появу саме в Україні пов'язують із творчістю шістдесятників.

На думку Володимира Панченка, яку підтримуємо і ми, шістдесятництво розвинуло ідею людиноцентризму, оскільки поетика саме представників цієї літературно-мистецької доби намагалася возвеличити людське “Я”: “Людиноцентризм. Початок 1960-х в українській літературі був прикметний утвердженням нової якості гуманізму. Горезвісній “теорії гвинтиків” шістдесятники протиставили ідею самоцінності людського “Я”. “Ти знаєш, що ти людина? Ти знаєш про це, чи ні?”, — запитував в одному з віршів Василь Симоненко, наголошуючи на неповторності кожного із суцких на землі. У Ліни Костенко — та ж нота: її футурофілія тісно пов'язана зі сподіваннями на початок “епохи гуманізму”, із по-максималістськи загостреним відчуттям взаємозв'язку “людина — народ”...” [4].

Людиноцентризм — це філософсько-суспільна концепція, яка запобігає моральній деструкції людини, активізує її етичні та смислові цінності; це так звана протидія нівелювання людини.

Доба шістдесятництва пропагувала людину як незамінну та суспільно значущу, яка не призначена для того, аби підкорятися і виконувати накази, а спроможна і повинна жити відповідно до своїх прагнень та міркувань.

Дотичною в цьому контексті є думка української дослідниці шістдесятництва Л. Гарнашинської, яка вважає, що “антропоцентризм шістдесятників — та підвалина, на якій формувалися їхні світоглядні координати, — починався, безперечно, із Я-центризму, на що незаперечно вказує досить експресивна персоналістична риторика їхніх творів. Тобто осердям їхнього антропоцентризму є їхнє власне “Я” — як індивідуальна призма, крізь яку віддзеркалюються проблеми людини, а через цю оптику сприйняття — й проблеми цілого світу” [5, с. 12].

Мета статті — дослідити людиноцентризм як комунікативне явище та спроектувати його на поетичні тексти доби шістдесятництва, зокрема Ліни Костенко.

Виклад основних положень. Доба шістдесятництва — час, який ознаменувався особливістю творчих текстів Ліни Костенко. Її Слово, що “йшло між люди” та одразу привернуло до себе увагу чималої читацької аудиторії, було спрямоване на людину, її актуалізацію в тоталітарному суспільстві, людинозвеличування. У цьому контексті творчість Ліни Костенко була світоглядною, спонукала до нового усвідомлення особистості в суспільстві, активно відстоювала людиноспрямовану позицію. Гуманізм творчості Ліни Костенко виявлявся в її поетичному слові, але найяскравіше — в непохитності її суспільної позиції. Шістдесятництво стало добою, коли людину почали розуміти, насамперед у літературно-мистецькій площині, як особистість, а не як “гвинтик” радянської системи.

У цілому основними концептами людиноцентризму можна вважати:

- *самоідентифікацію особистості (моральну, естетичну);*
- *розуміння людини як найвищої цінності;*
- *здатність до свідомого ефективного функціонування;*

- *превалювання духовних потреб над матеріальними;*
- *актуалізацію людини як незамінного учасника новітніх комунікативних процесів.*

Ліна Костенко в контексті епохи шістдесятництва пропагувала актуалізацію людського “Я” як найвищу міру розвитку нової культури, в якій чільне місце посідала б людська значущість. Людиноцентричний **концепт здатності до свідомого ефективного функціонування** відображається у поемі Ліни Костенко “Мандрівки серця” (1961), де людина ознаменовується “великим поетом і художником”. Поетка наголошує на винятковості людського функціонування, яке має не тільки окремішньо суспільне, а й загальнопланетарне значення.

*Якою людство зробило планету! –
бо щось майструє на світі кожний.
Значить Люди — великі поети.
Значить Людина — великий художник [5, с. 106].*

Як зауважує І. Дзюба, для Ліни Костенко вищою мірою характерний вихід крізь тему мистецтва у тему народу, його буття у світі [2]. Українська поетка брала активну участь у процесі літературно-мистецького відродження 60-х років ХХ століття. Творчість Ліни Костенко була сповнена національно-визвольних мотивів, а також передбачала піднесення “людини-гвинтика” радянської системи на індивідуальний рівень, коли людина розглядається не як частина політичного режиму, а як повноцінна особистість із наданими їй правами на свободу вибору, діяльності, спілкування.

*Дай руку мені, Людино, це буде наш форум духу.
І я тобі, як на сповіді, скажу тільки чисту правду.
Отак — із душі у душу [4, с. 155].*

Як зазначає В. Панченко, творчі максими Ліни Костенко полягають у моральній та естетичній самоідентифікації. Можемо вважати, що актуалізація **самоідентифікації** людини — один із концептів людиноцентризму — характеризується саме зверненням творчості до людської особистості, що великою мірою було властиво поетичним текстам шістдесятників.

*Людино, людино, людино, людино!
Збери себе всю у собі воєдино! [4, с. 535].*

*Тепер Жар-птиці не буває.
Жар-птицю будень убиває.
Людина знівельована юрбою.
Заснути. Все забуть. Проснутися собою [4, с. 541].*

Людиноцентризм у творчості шістдесятників, констатований свого часу Володимиром Панченком, набув також екзистенціалістських рис, які виражаються у розкритті особистості як повноцінного суб’єкта не тільки літературно-мистецької площини, а як цінності взагалі. Про це також зазначає дослідниця Оксана Пахльовська, акцентуючи, що шістдесятники наперекір комуністичній деперсоналізованій системі розгледіли цінність і важливість людського існування. “... Із шістдесятників починається нове розуміння часу. Екзистенційний час шістдесятників був особистісним, а відтак і якісним. Він відкрив неповторність кожного моменту людського буття, його індивідуальну самоцінну вартість” [8, с. 69]. Оксана Пахльовська номінує 60-ті роки ХХ століття часом, ко-

ли українська література визначила людину і її проблеми основними категоріями свого продукування.

Погоджуємося з думкою Оксани Пахльовської і зазначаємо, що епоха шістдесятництва — це філософське позиціонування людини як неповторної особистості, це філософсько-екзистенціалістський феномен, який полягає у виокремленні людини як значущої постаті.

У контексті соціальних комунікацій найважливішим аспектом шістдесятницького спрямування є комунікаційний. На думку О. Пахльовської, любов і творчість — рушійні сили людського спілкування — спостерігалися у 60-х роках ХХ сторіччя.

Комунікативні процеси, які відбувалися у творчій площині за участю шістдесятників, мали на меті підкреслення людської сутності, оскільки любов і творчість — взаємопов'язані, вони найяскравіше проявляють людську сутність. “Одна з кардинальних проблем філософії ХХ століття — проблема комунікації — особливо ускладнювалася в комунікативному контексті радянського простору, що його демагогічна природа була антитетична саме природі діалогу, природі дискусії. А шістдесятники побачили любов і творчість — дві могутні стихії комунікації — у світлі кінечности людського буття. Зовнішній світ постійно загрожує цій комунікації, може обірвати її щомиті, може маніпулювати нею в своїх інтересах, тому у Слові шістдесятників людина несе в собі особливий трагізм беззахисності й чистоти” [8, с. 73]. Комунікативний процес у 60-ті роки ХХ століття мав антирадянське спрямування, позаяк Система не сприяла вільності людського спілкування. Вільнодумність і можливість свobodного висловлювання були в цей час під тавром заборони.

Отже, шістдесятництво — це не лише літературно-мистецький рух. Він трансформувався у світоглядну концепцію, визначаючи творчість, яка була чітко спрямована на звільнення людини від гніту радянської системи, екзистенційною основою буття. Шістдесятництво започаткувало новий погляд на людину, який полягав у цінності людського життя та вільного висловлювання своєї думки. Людиноцентричний концепт **актуалізації людини як незамінного учасника новітніх комунікативних процесів** у поетичних текстах Ліни Костенко полягає у свободі слова, відсутності “плечистих стимулів”, адже через Слово (комунікацію) людина пізнає свою сутність.

Не любить слово стимулів плечистих,

Бо н'є натхнення тільки з рік пречистих.

Народ шукає в геніях себе [4, с. 551].

На думку Л. Тарнашинської, інтегрована сила деяких яскравих особистостей утверджувала себе через комунікацію свідомостей і становила основу явища, яке ми називаємо українським шістдесятництвом. Саме це літературне покоління — попри всі домисли й інсинуації довкола нього — залишило нам незаперечний зразок комунікації окремих існувань, об'єднаних спільними устремліннями, й ідеалами співіснування яскравих творчих особистостей, які кожна у свій спосіб і кожна “у лоні” поколінневої солідаризованості протистояли тоталітарній системі й духовній нівеляції [9, с. 15].

Узагальнювально у 60-х роках минулого століття проблема людини, її потреба у безперешкодному і свobodному комунікуванні була творчо озвученою корифеями цієї поетичної доби. Особливе місце у цій когорті належало поетичному Слову Ліни Костенко. “Спектр гуманістичної, вселюдської проблематики,

яку піднімали й освоювали шістдесятники, намагаючись творити культуру на противагу антикультурі, насаджуваній тоталітаризмом, мав... широкий характер... Ліна Костенко була одним із тих поетів у шістдесятництві, які власне і робили його художньо і світоглядно потужним, бунтівним явищем в українській літературі, давши їй нові перспективи подальшого розвитку” [3, с. 176]. Поетизація Ліни Костенко 60-х років мала спонукально інтелектуальний характер, оскільки поетка за допомогою комунікативних зв'язків між українським читачем і її творами намагалася заактуалізувати мисленнєву сферу українського народу.

Творчість української поетеси окреслюється як не заангажована, а вільно настроєва, не навіювальна у психологічному аспекті, а інтелектуально спрямована. Найперше її завдання полягає у актуалізації мисленнєвих центрів людського мозку. Саме ця, одна із найважливіших особливостей поетичних висловлювань поетеси, є пробуджувальним засобом людської свідомості.

Відтак художній світ Ліни Костенко наповнюється помислами про людину, її ціннісну особливість. Як результат — у поетичних текстах української шістдесятниці простежується один із аспектів людиноцентризму — **розуміння людини як найвищої цінності**.

Ти знаєш:

Людина — вінець природи.

Ти заглядав їй у саму душу.

Немає краще — людської вроди!

Немає краще — людського духу! [6, с. 106].

Благородність поетичного слова української поетеси — це насамперед вияв людиноцентричних візій, які підкреслюють у людині 60-х років ХХ століття борця за антирадянськість світогляду. Важливою складовою антитоталітарного світогляду є **превалювання духовних потреб над матеріальними**, коли людина усвідомлює себе насамперед крізь призму свого духовного розвитку. Людиноспрямованість поетичних текстів шістдесятників, Ліни Костенко зокрема, характеризувалися актуалізацією саме цього світоглядного концепту.

І завжди люди гинули за віру.

Цей спорт одвічний винайшли не ми.

Тут головне — дивитись в очі звіру

і просто — залишатися людьми [4, с. 205].

Нині Слово Ліни Костенко у сучасному поетично-публіцистичному просторі є векторним. Поетика шістдесятників мала людиноцентричний світоглядний орієнтир, підкреслювала особливість та важливість ролі людини у розвитку нової культурної парадигми.

Страждаю, мучусь, і живу, і гину,

Благословляю біль твоїх тенет.

Цю грудочку тепла у Всесвіті — Людину!

І Всесвіт цей — акваріум планет [4, с. 33].

Отже, творчість Ліни Костенко в контексті епохи шістдесятництва пропагувала актуалізацію людського “Я” як найвищу міру розвитку нової культури.

Висновки. Людиноцентризм — модерна світоглядна парадигма, сконцентрована на пропагуванні людини центром Всесвіту, основною суспільною цінністю, яка поєднала у собі філософію Ренесансу, відтак заактуалізована сьо-

годні з метою запобігання втрати людиною свого визначального значення в процесі розвитку нового суспільства.

Творчість Ліни Костенко доби шістдесятництва також охоплювала людиноцентричні погляди на людину.

Епоха шістдесятництва — це філософське позиціонування людини як неповторної особистості, це філософсько-екзистенціалістський феномен, який полягає у виокремленні людини як значущої постаті. Ліна Костенко у поетичних текстах розглядає людину не “гвинтиком” тогочасної тоталітарної системи, а особистістю, суспільною цінністю.

Комунікативний аспект людиноцентричної поезії Ліни Костенко полягав у цензурному спротиві шістдесятництва, прагненні вільного спілкування та висловлювання своєї думки, вираженні громадянської позиції.

1. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Дзюба І. Пишеться “велика книга нашого народу”... / І. Дзюба // День. — № 48. — 2010. — 19 берез.
3. Ковалевський О. Поет і влада : Ліна Костенко в світоглядному контексті шістдесятництва / О. Ковалевський // Київ. — 2003. — № 11–12. — С. 168–176.
4. Костенко Л. Вибране / Л. Костенко. — К. : Дніпро, 1989. — 559 с.
5. Костенко Л. Мандрівки серця / Л. Костенко. — К. : Радянський письменник, 1961. — 110 с.
6. Кремень В. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Кремень. — К. : Педагогічна думка. — 2009. — 520 с.
7. Панченко В. Самотність на верхів'ях / В. Панченко // День. — № 133. — 2004. — 30 лип.
8. Пахльовська О. Українські шістдесятники : філософія бунту / О. Пахльовська // Сучасність. — 2000. — № 4. — С. 65–84.
9. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво : профілі на тлі покоління : (історико-літературний та поетикальний аспекти) / Л. Тарнашинська. — К. : Смолоскип, 2010. — 632 с.
10. Фесенко В. М. Концептуальний вимір розвитку суспільства в інформаційну епоху : у пошуках “постлюдини” / В. М. Фесенко // Людиноцентризм як основа гуманітарної політики України : освіта, політика, економіка, культура : матеріали Всеукр. конф. (22 лютого 2011 року). — К. : Інформаційні системи, 2011. — С. 51–56.

**HUMANCENTRISM IN POETIC TEXTS BY LINA KOSTENKO:
COMMUNICATIVE ASPECT****Andriana Kuzmych**Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky str. 49, 79044, Lviv, Ukraine**E-mail:** journft@franko.lviv.ua

The author justifies the emergence of Ukrainian social and literary dimensions of the term “humancentrism”, describes it as a communicative phenomenon and designs on the poetic texts of the sixties, including Lina Kostenko.

Key words: social value, humancentrism, sixties, communication.

**ЧЕЛОВЕКОЦЕНТРИЗМ В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ ЛИНЫ КОСТЕНКО:
КОММУНИКАТИВНЫЙ АСПЕКТ****Андриана Кузьмич**Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, 79044, Львов, Украина**E-mail:** journft@franko.lviv.ua

Обосновывается возникновение в украинской общественной и литературной плоскостях термина “человекоцентризм”; определяется оно как коммуникативное явление, проектируется на поэтические тексты периода шестидесятилетия, в частности Лины Костенко.

Ключевые слова: общественная ценность, человекоцентризм, шестидесятилетие, коммуникация.

Стаття надійшла до редколегії 09.09.2011

Прийнята до друку 26.09.2011